

BRONZKORI LAKÓTELEP HATVANBAN.

A Nemzeti Múzeum ősrégészeti gyűjteménye már félévszázad óta őriz őskori leleteket, amelyek vagy a véletlen folytán, vagy pedig régészkedő amatőrök ásatásai alkalmával láttak Hatvanban és Hatvan környékén napvilágot. Néhány kora-vaskori tokosbalta, sarló és lándzsán kívül, amelyek a környéken szórványosan kerültek elő, főként kerámiai anyagból áll ez a leletanyag, amelyre nézve az irodalomban, sajnos, igen gyér adatokat találunk. A hatvani bronzkori urnatemetőre többször is történik hivatkozás, de szakszerűen ezek a leletek sohasem lettek ismertetve. A Régiségtár leltári naplójából, valamint a Comptes-rendu-ból¹ és Hampel József összefoglaló munkájából² mindössze annyi állapítható meg, hogy 1876 táján Sperlággh József a Hatvan melletti Strázsahegyen egy urnatemető nyomaira bukkant, amelynek sírmellékleteit a Nemzeti Múzeumnak adományozta. Az urnatemető, amint ezt utólag a leletanyagból megállapíthatjuk, a bronzkor III. periódusából származik. Az 1876-ban Budapesten tartott ősrégészeti kongresszus alkalmával próbaásatást is rendeztek a lelőhelyen, ez azonban úgy látszik, nem járt különösebb eredménnyel.

Az utóbbi időben Révász József rendőrtanácsos kezdeményezéséből Hatvanban egy kis helyi múzeum is alakult, amelynek anyaga főként az ő gyűjtése és kutató ásatásai folytán került össze. Ebben a leletanyagban legtöbbszörre ugyancsak a bronzkor II. és III. periódusát látjuk képviselve és lelőhelyként a környéken szórványosan talált leletek mellett részben a Strázsahegy, részben pedig a miskolci vasútvonal mellett újabban létesült gazdasági iskola kertje szerepel. A Strázsahegyen lakótelepről származó kerámiai anyag, csont- és kőeszközök, stb. került elő,

¹ Comptes-rendu, Budapest, 1877, 217. o., továbbá Arch. Ért., 1876, 248-249. o.

² Hampel József. A bronzkor emlékei Magyarhonban. Budapest, 1892, II. k. 58. o. és LXXXVIII. t. 3 a., b., á.

míg az utóbbi helyen, amely voltaképpen a Strázsahegy lábánál terül el, ugyancsak urnasírokat találtak. A két lelőhely annyira összefügg egymással, hogy talán nem alaptalan az a feltevésünk, amely szerint Sperlág is a hegy lábánál találta az urnasírokat, míg magán a dombtetőn, illetőleg annak lankás lejtőin tulajdonképpen a lakótelep foglal helyet.

A terep maga is, már az első pillantásra, ezt a feltevést látszik igazolni. A hosszan elnyúló dombhát szelíd lejtőivel ideális lakótelepnek kínálkozik, amellet majdnem minden irányban kilátást biztosít megfelelő távolságra. Kétségtelenül ennek az utóbbi körülménynek köszönheti a domb mostani elnevezését is. Ugyanekkor pedig — ismerve az alföldi bronzkori urnatemetők szokásos helyzetét — a telephez tartozó temetőt inkább a síkságon kell keresnünk.

Azok az ásatások, amelyeknek eredményéről az alábbiakban számot adunk, ugyancsak ezt a feltevésünket látszanak megerősíteni. Révész József a Hatvan történetére vonatkozó adatok buzgó kutatása közben próbaásatást végzett a Strázsahegyen is, amelynek eredményére felhívta a Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának a figyelmét is. Ennek folytán most már két ízben végeztünk ott feltárást, éspedig 1934. és 1935. év tavaszán, és jöllehet a lakórétegek még koránt sincsenek kimerítve, az eddigi eredmények mégis lehetővé teszik már, hogy egy előzetes beszámoló keretében adatokat szolgáltatassunk Hatvan bronzkori kultúrájára és a települési viszonyokra vonatkozólag.

Az ásatást a Strázsahegynek azon a kiszögellő pontján kezdtem meg, ahol észak felé a part láthatóan mesterségesen van élesen levágva és ahol a hagyomány szerint 1848-ban a honvédsereg megfigyelő és tüzérségi állása volt. A földtulajdonos özv. Simon Istvánné. Hogy a további kutatásokhoz támaszpontot nyerjünk, a feltárást északi határául a mostani partélt választottam, jöllehet az — amint az a kutatás folyamán beigazolódott — eredetileg nem jelentette egyúttal a telep határát is. A két ásatás alkalmával összesen 590 □ m területet tártunk fel. A munkát kissé meglasztotta az a körülmény, hogy az árkokat újból vissza kellett temetnünk, minthogy a terület ma művelés alatt áll. Már szántás közben nagyon sok cserép került a felszínre, az ekevas tehát kultúrréteget ért és annak legfelső szintjét természetesen tönkre is tette. Így érthető, hogy a közvetlenül a humusz alatt, a mai felszíntől alig 20—30 cm mélységben megtalált első kultúrréteg képe meglehetősen zavart, padlólesározás nyomai csak itt-ott maradtak meg kisebb-nagyobb töredékekben, de még ebben az állapotban is kétségtelen bizo-

nyítékot szolgáltatnak arra vonatkozólag, hogy erre a legfelsőbb lakórétegre már nem telepedett újabb kultúra és a település megszűntével ezen a magaslaton alig nőtt valamit a föld. Cölöplyukakat a legfelsőbb rétegben annyira szórványosan találtunk, hogy azok a házak alakjára és nagyságára vonatkozólag semmi biztos támpontot nem szolgáltatnak. Egyébként a padlómaradványok már ebben a rétegben is korosak és erősen átégettek.

A második lakóréteg átlagban 50—70 cm mélységben mutatkozott. Ez a mélységingadozás a legelső rétegben is megállapítható, minthogy

13. kép.

eredetileg az altalaj nyugati irányban kissé lejtett. A középső réteg már tisztábban mutatja meg az ősi település házépítési módját, a házak alakját és nagyságát. Egy-egy árokban majdnem teljesen összefüggő, keményre dögölt és vastagon átégett agyagpadlóra bukkantunk, amelyben már a kikorhadt, illetőleg kiégett cölöpök, gerendák vagy kisebb-méretű vesszők nyomai, amelyeket idővel laza, pusztá kézzel kiszedhető föld töltött ki, világosan megtalálhatók. (13. kép.)

A harmadik és egyben utolsó lakóréteg 110—150 cm mélységben fekszik és ezalatt az őstalaj, amelyre a telepedés történt, 130—170 cm mélységben lejtősödik nyugat felé. Ez a kultúrréteg ugyanazt a képet

mutatja, mint a középső lakóréteg és a lesározott padló itt is kormos-felületű és át van égve.

A legtarkább képet természetesen a zsíros, fekete földből álló ősi humuszrétegen találjuk, amelynek megtisztítása után élesen mutatkoznak nemcsak a legalsó és a középső réteg cölöplyukai, hanem elvértve még a legfelső réteghez tartozó cölöplyukak is. A különböző nagyságú és nem egyszer egész rendszertelenül mutatkozó lyukak és gödrök tömegében mégis rendet tudunk teremteni azáltal, ha tekintetbe vesszük a

14. kép.

lyukak mélységét és azoknak az egymás fölött elhelyezkedő lesározásokhoz való viszonyát. Az alsó réteg cölöplyukai átlagosan 60—80 cm mélyen nyúlnak le az altalajba, míg a középső rétegé legfeljebb 20—30 cm-re. E mellett az árkok falában mutatkozó profilkép világosan mutatja egy-egy ház padlózatát és az ezek felett elterülő házromokat. A házak oldalait jelző cölöplyukak mindig a profilképnek megfelelően, azaz a padlót jelző rétegek szélénél jelentkeznek és így pontosan megadják a házak alaprajzát. (14., 15. kép.)

Mindezek összevetéséből a házak alakjára és nagyságára vonatkozólag a következőket állapíthatjuk meg :

Az eddig feltárt területen összesen nyolc háznak a nyomaira buk-
kantunk, amelyek közül négy az alsó, négy pedig a középső réteghez
tartozik. A házak szögletesek és hosszúkas téglányalakat mutatnak. Az
alsó réteg házainak főtengelye kelet-nyugati irányban húzódik, míg a
középső rétegben északkelet-délnyugati irányban. Mindamellett ez
szabálynak nem tekinthető, minthogy az alsó rétegben egy idáig még
csonkán mutatkozó ház fekvése megegyezni látszik a középső réteg

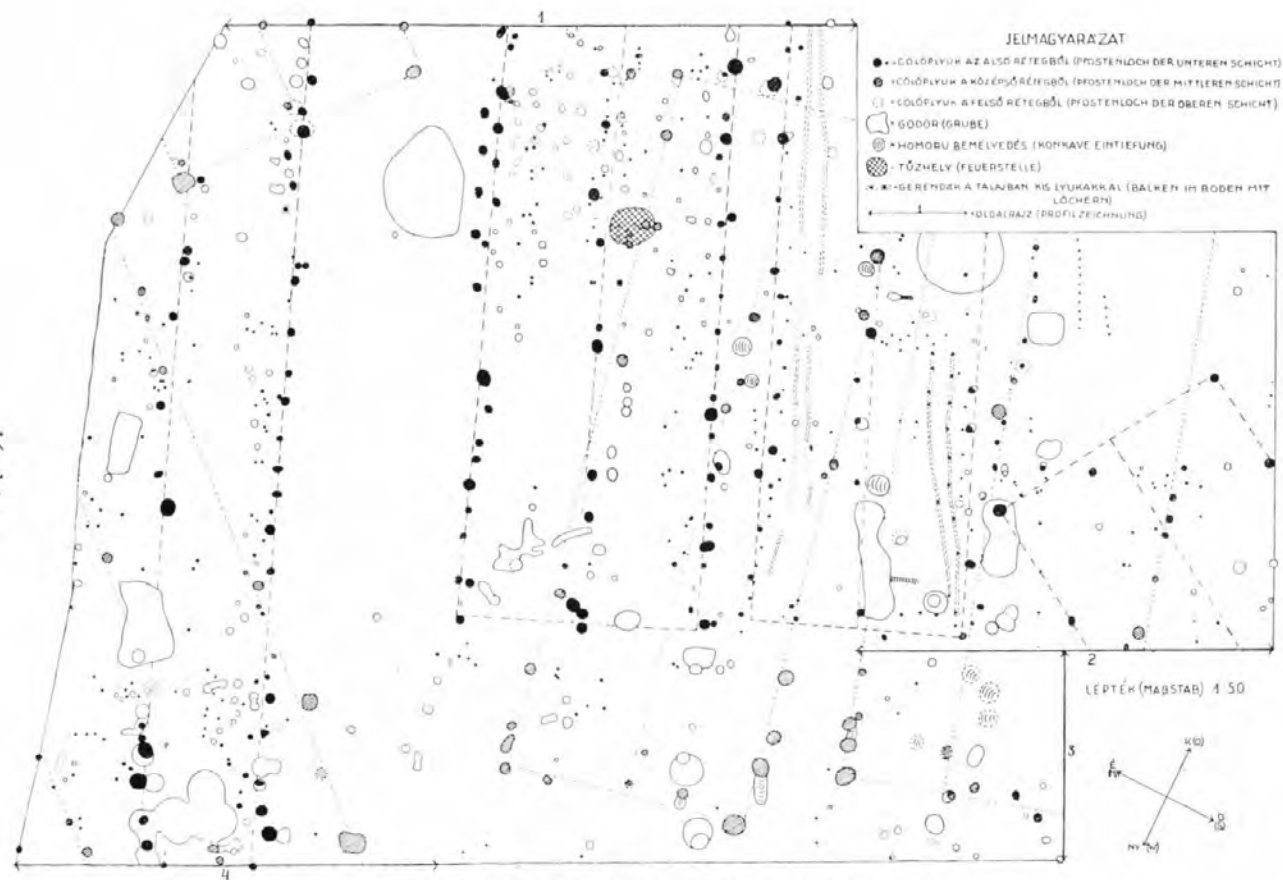
15. kép.

házainak irányításával,
míg a középső rétegben
egy csaknem teljes egé-
szében feltárt ház irá-
nyítása inkább észak-
nyugat-délkeleti. A há-
zak nagysága és egy-
mástól való távolsága
egészen különböző. A
középső réteg most em-
lített lakóházának hosz-
sza kb. 17 m, szélessége
pedig 6 m. Az alsó
rétegben azonban egy
olyan szokatlanul nagy
háznak az alapja mutat-
kozik, amelynek hossza
már a 20 m-t is meg-
haladja, és a két végét
még nem találtuk meg.
(16. kép.)

A házak hosszúságát
és szélességét illetőleg egyébként a fentemlített arány látszik általánosnak.

A lakóházak meglehetősen közel állottak egymáshoz. A párhuzamos
fekvésű házak között alig 5 m a távolság, míg az alsó réteg két lakóházát
mindössze egy 1 m széles sikátor választja el. A házak főtengelyét jelzik
azok a cölöplyukak, amelyek a hosszanti falakkal párhuzamosan haladva
középiütt helyezkednek el. Aligha látszik valószínűnek, hogy ezek a
lyukak egy középső válaszfalhoz tartoztak volna. Az azonban kétség-
telen, hogy ezek helyén álltak a tetőtartó gerendák. Úgy ezeknek a
lyukaknak, mint a falat jelző cölöplyukaknak az átmérője 20—30 cm

16. kép.

A HATVÁN-STRÁZSAHEGYI BRONZKORI TELEP ALAPRAJZA.
(GRUNDRISS DER BRONZEZEITLICHEN ANSIEDLUNG VON HATVÁN-STRÁZSAHEGY)

között váltakozik, ennek megfelelően maguk a földbe mélyített oszlopok is elég vastagok lehetnek. Ebből a körülményből, valamint a házalapok nagyságából arra következtethetünk, hogy a külső falak magassága legalább 3—4 m lehetett, amelyekre egy középiütt élbe futó tető helyezkedett.

Az építkezés módjára vonatkozólag részben kétségtelen, részben pedig olyan adatokat nyertünk, amelyek módot adnak bizonyos következtetésekre. E szerint megállapítható, hogy a házak fala fából épült oly módon, hogy a falat sokszor kívül-belül támogató oszlopok közé sövényfalat húztak, amelyet be is vakoltak. Ilyen sövényfalaknak a nyomaira a falakon belül is rábukkantunk, amelyeket ebben az esetben csak sorjában szabályosan ledugott, alig 4—5 cm vastag vesszők tartottak. Ezeknek a falaknak a rendeltetése még nem eléggé tisztázott és nem állíthatjuk kétségtelenül, hogy ezek a ház belsejét több kisebb helyiségre osztották. Még problematikusabb az a jelenség, amelyet az alsó réteg egyik házában konstatálhattunk. Itt ugyanis a hosszanti falak mentén és azoktól 0,5—1 m távolságra 2—2 csaknem párhuzamosan haladó, egymástól alig félméternyire fekvő és az altalajba beágyazott gerendázat nyomait találtuk meg, amelyen szabályos távolságra, kb. egymástól egy méternyire függőlegesen a földbe futó, 3—4 cm átmérőjű lyukak voltak. A jelek után feltehető, hogy ez az alulról történő megerősítés is sövényfalak alátámasztására szolgált, vagy pedig a falak mentén végighúzó polcok állványzata volt. A mi megítélésünk szerint ez az utóbbi feltevés látszik valószínűbbnek.

Annál nagyobb bizonyossággal állapíthatjuk azonban meg azt, hogy a lakóházat a falakon belül először mindig egy 15—20 cm vastagságú sárgás, agyagos földdel töltötték fel és a lesározás csak ezen a ledöngölt földrétegen történt. Ezt a lesározást, amint azt a lepattogzó rétegek bizonyítják, többször meg is újítták, illetőleg újból átkenték, amint ez a mai falusi földespadlójú házakban is szokásos. (L. a profilrajzokat, 17. kép.)

A bejárat valószínűleg az egyik hosszanti fal közepetáján volt. Ugyancsak a ház közepén foglalt helyet a tűzhely is, amely a padlózatból kissé kiemelkedett. A tűzhely hasonlóképpen agyagból volt felépítve és gondosan lesimitva, így az alakjáról sikerült pontos képet kapnunk. A kb. egy m hosszú tűzpadot patkóalakban építették és elől, az ívvel szemben, egy kissé kiemelkedő, tenyérszéles peremet húztak, bizonyára a parázs feltartóztatására. Ugyanebből a célból a tűzpad közepe felé kissé bemélyedt. Itt tehát ugyanazt a tűzpadformát találtuk

meg, mint a füzesabonyi bronzkori lakótelepen, de az ott annyira tipikus, agyagból felépített hordozható tűzhely nyomaira még nem bukkantunk.

Az őstalajon több ízben is találtunk szabálytalan alakú bemélyítéseket, horpadásokat, amelyek azonban aligha vannak összefüggésben magukkal a lakóházakkal és többnyire az őstalaj egyenetlenségét mutatják. Nagyobb jelentősége van azonban a házak mellett mutatkozó, mesterségesen készített gödröknek, amelyek a belőlük előkerült cserepek, csontok tanúsága szerint is hulladékgödrök voltak.

Míndezeknek az alapján már most megállapíthatjuk, hogy a hatvani telep tudományos jelentőségét elsősorban az a körülmény szabja meg,

1. profil.

3. profil.

2. profil.

4. profil.

17. kép.

hogy itt megbízható és nagyfontosságú adatokat nyerünk egy bronzkori kultúra települési viszonyaira és házépítési technikájára vonatkozólag.

Amennyiben pedig a további kutatás folyamán módunk adódik majd arra, hogy az egész telepet feltárhassuk, úgy feltételezve, hogy a lakóházak egy-egy családnak adtak hajlékot, hozzávetőlegesen azt is meg fogjuk majd állapíthatni, hogy a bronzkori falu akosságának mekkora volt a lélekszáma.

A fent elmondottakban több ízben megemlítettük már, hogy a házak padlózata vastagon, szinte vörösre átégett. Emellett a ⁶esározás fölött többnyire kormos, szennyes réteg jelentkezik, amelyen 20—30 cm vastagságban ül a házomladék. Kétségtelen tehát, hogy a házak tűzvésznek estek áldozatul és a padló agyagrétegének ezt az erős átizzását a házfalak faanyaga tette lehetővé. Településtörténeti szempontból

jelentősége van mármost annak a kérdésnek is, hogy a tűzvészt véletlen szerencsétlenség, vagy szándékosság idézte-e elő? Megfigyeléseink a mellett szólnak, hogy a házak felgyújtása tudatosan történt, és pedig nem kívülről jövő erőszak folytán, hanem magának a lakosságnak akaratából. A házakban ugyanis feltűnően kevés értékesebb leletet találunk. A leletanyag majdnem kizárólag cserepekre, eltört, használhatatlan állapotú csont- és kőeszközökre, konyhahulladékokra szorítkozik. A tűzvészt tehát nem előzte meg pánikszerű menekülés, hanem a lakosoknak módjukban állt még idejében minden értékesebb és használható tárgyat, eszközt biztos helyre szállítani. A szándékos felgyújtásra több elfogadható magyarázatot is találhatunk. A házak falai idővel megrokanhattak, bedőléssel fenyegettek, — amint ezt a sorból kiálló és a szükségletnek megfelelő helyen levert cölöpök lyukai is bizonyítják. A lebontás helyett egyszerűbb és radikálisabb eljárás volt a felgyújtás, már csak azért is, minthogy a faanyaghoz könnyen hozzájuthattak. De még valószínűbb, hogy a házak idővel elférgesedtek és ebben az esetben a tűz egyúttal a fertőtlenítés munkáját is elvégezte.

Az egymásra rakódó kultúrrétegek tehát nem különböző korú és fajtájú kultúrák hagyatékát őrzik, hanem a meg-megújított házakban is ugyanannak a kultúrának a nyomait. Ugyanaz a lakosság építi tehát fel az elpusztított házak romjain az új hajlékokat, amelyek vagy csaknem a régi ház fölött épülnek fel, vagy praktikussági okokból attól kissé eltolódva. Ennek következtében a telep élettartama alig tehető $1\frac{1}{2}$ —2 évszázadnál hosszabb időre.

Az aránylag rövid időtartam mellett tesznek tanúságot a homogén jellegű, tehát ugyanabból a kultúrából és fejlődési szakaszból származó leletek is. Említettük már, hogy szinte szokatlanul kevés leletre bukkanunk kutatásaink közben. Cserépanyag ugyan bőven fordul elő, de kevés köztük az egymással összefüggő és rekonstruálható töredék, ép edényt pedig jóformán csak a miniatűr edénykéek szolgáltattak, amelyekről az alábbiakban lesz szó. A leletanyagban természetesen a kerámia dominál és ezért, mint a kronológia szempontjából is a legfontosabbat, elsőnek ezt ismertetjük.

A kerámiai anyag túlnyomó százalékban a kevesebb gonddal készült és díszítésében is egyszerűbb házi kerámiát képviseli. Ez a körülmény egyébként megfelel a lelőhely természetének is, míg másrészt a kivételes célokat szolgáló díszedények hiányát érthetővé teszi a házak pusztulásával kapcsolatban adott magyarázatunk. Típus és ornamentika

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

18. kép.

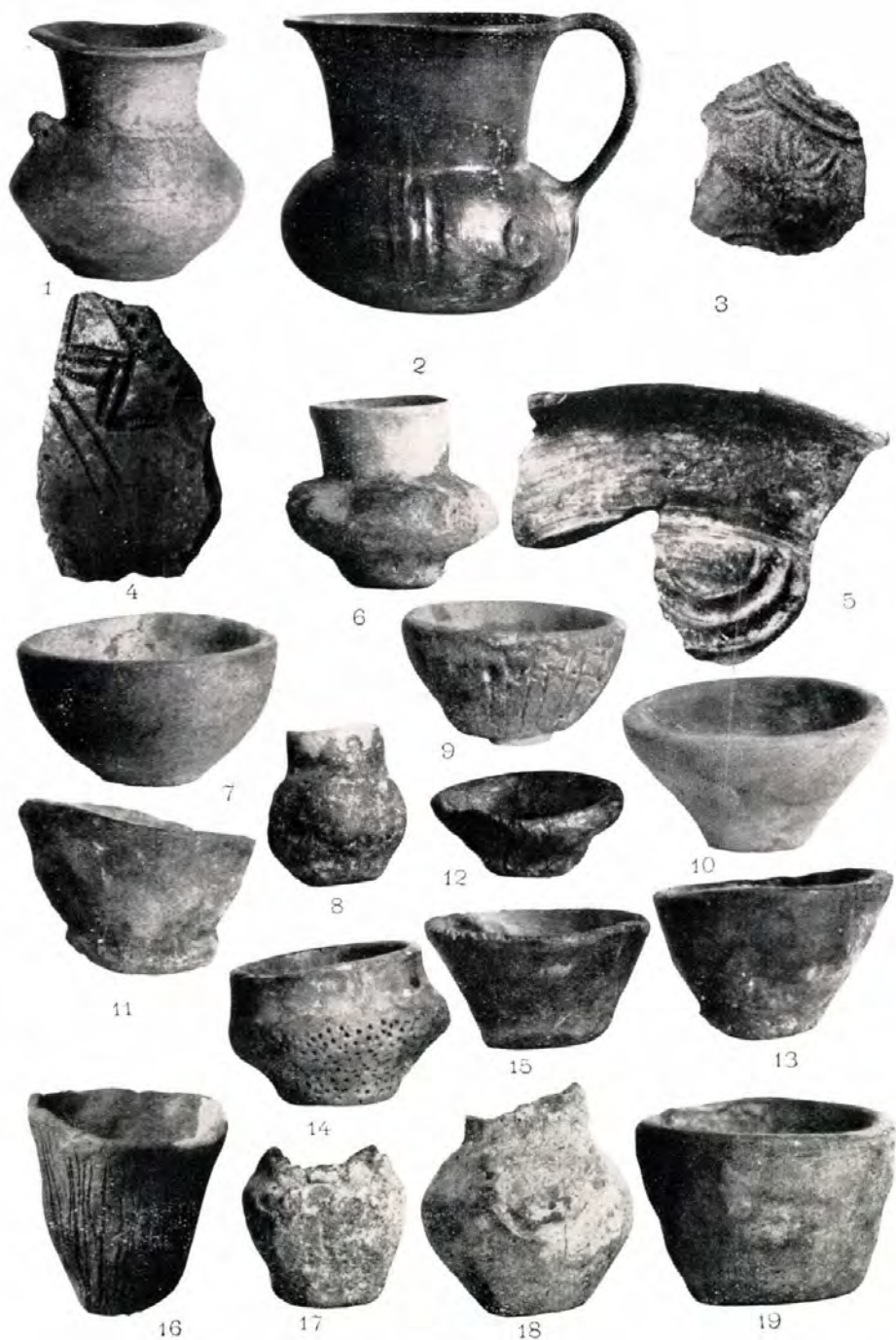
szempontjából a házi kerámia nyújtja a legkevesebbet és kronológiai meghatározás céljaira is ez a praktikus célokat szolgáló, fejlődést, változást tehát alig mutató anyag alkalmas a legkevésbé. Annál örövendesebb, hogy ebben az időrendileg és kulturálisan legnehezebben felismerhető anyagban is találunk a hatvani telepen olyan típusokat, amelyek biztos kronológiai bázisul szolgálhatnak bronzkori lakótelepeken végzett kutatásaink közben.

Itt elsősorban azok a csuprok, szilkék jönnek tekintetbe, amelyeknél a rövid nyak a száj felé kissé tölcsérszerűen kiszélesedik, a has domború vonala a nyak íveléséből jóformán törés nélkül folytatódik az edény talpa felé, míg az edény felületét szeszélyesen összevissza húzgált és egyenetlenül bemélyített vonalak — ú. n. seprős díszítés — borítják. (18. kép, 1–3. sz.)

Ez az edényforma előfordul díszítés nélkül is, amikor is az edény felülete símára csiszolt és a rövid, ívelt nyakat egy fül hidalja át. (18. kép, 9. sz.) A seprős díszítést megtaláljuk egy hosszúkás, vödörszerű edényformánál is, amelynek a peremén négy keresztben álló, fogantyúnak használható nyúlvány van. Ez az utóbbi edényalak továbbra is életben marad, minthogy a füzesabonyi késő bronzkori lakótelepen és a megyasói sírmező leletanyagában is képviselve van. (18. kép, 8. sz.)

Egy kisebb szilkén a seprős díszítés plasztikusan felrakott lécdíszítéssel kombinálva fordul elő. A keresztrovátkás lécek kissé ferdén futnak az edény hasán a válltól az edény talpáig, míg egy körülfutó lécc a váll hangsúlyozására szolgál. Ez a ritkább edényforma és díszítési mód már közelebbről jelöli meg a hatvani lakótelep kronológiai helyzetét. (18. kép, 6. sz.)

Igen gyakran látszik az edény felületének oly módon való tagolása, hogy a tölcséres nyak és a váll símára csiszolt, majd pedig egy, a közvetlenül a has felett körülfutó bemélyített vonaltól lefelé az edény felületét sűrű, egymáshoz símuló bebökődés borítja. A bebökődést minden valószínűség szerint vesszőnyaláb végével végezték. Ezt a díszítési módot nemcsak szilkéken találtuk meg, hanem nagyobb, kb. 40 cm magas, szélesszájú edényeken is, (18. kép, 4–5. sz.) továbbá egy pithosszerű, hatalmas és erősen hasas élelmiszertartó edényen is, amelyet még Révész József ázott ki. Az edény pontos magasságát nem tudjuk megadni, minthogy a nyakból csak csonka töredékek maradtak meg, de az edény még így csonkán is magasságban felülhaladja az egy métert. A hason egymással szemben elhelyezkedő két szalagfülon is alkalmazták a

19. kép.

beböködött dísz. Meg kell itt említenünk, hogy a házi kerámiának ez a típusa Tószeg felsőbb, fiatalabb bronzkori rétegeiben is nagyon gyakori.

A síma kerámiához kell sorolnunk a félgömb- vagy csonkakúpalakú

20. kép.

csészéket is. (18. kép, 10–12. sz.) Érdekes sajátossága a hatvani telepnek, hogy mindezek az edényformák alig pár centiméter magas, miniatűr alakban is előfordulnak. Ezek az apró edénykéek semmiféle praktikus célt nem szolgálhatnak és így jogosan tekinthetjük őket gyermekjátékoknak. (19. kép, 6–19. szám.)

A konyhaedényekkel kapcsolatban külön kell megemlékeznünk egy sajátos edényformáról, amely egyébként már más bronzkori lakótelepen is előfordult. Hatvanban egy nagy, urnaszerű edénynek a töredékeit találtuk meg, amelynek nemcsak külső felületét, hanem a belsejét is egészen a nyakig mélyen bekarcolt vonalak barázdálják. Kívül a vállon egy ujjbenyomásos lécdíszítés fut körül,

21. kép.

(20. kép.) belül pedig a fenéken 5 cm magas, (21., 22. kép.) a belső falon pedig a has kiöblösödéséig kb. 3 cm hosszú tüskeszerű bütyköket találunk. (23. kép.) Erre az edénytípusra még eddig elfogadható magyarázatot nem kaptunk. Én azonban valószínűnek tartom, hogy ez az edény élelmiszerek páco-

lására, konzerválására szolgált és úgy a bütyköknek, mint a belső barázdáknak az a rendeltetése, hogy az edénybe helyezett anyag ne simuljon, ne tapadhasson az edény falához, hanem azt a páclé minden oldalról átjárhassa. A hatvani telepen egyébként több ilyen edény töredékeit találtuk meg.

Bármennyire szerény a rendelkezésünkre álló anyag, a kronológia szempontjából mégis igen nagy jelentősége van a nem konyhai célokat szolgáló és ezért nagyobb gonddal készített díszített kerámiának. Ennek a kerámiának nemcsak az anyaga finomabb, hanem az égetése is nagyobb körültekintéssel történt, a felülete pedig fényesre csiszolt és ellentétben a konyhaedények sárgásbarna, vagy világosszürke színezésével, a finom kerámia sötét, feketésszürke színű.

A legjelentősebb ebben az anyagban egy magasnyakú, élesen tagolt testű, öblös hasú és gömbölyű fenekű fülesbögre, amelynek szájpereme kissé kihajló, a peremből kiinduló füle pedig áthidalja a nyakat és alul a vállon támaszkodik meg. (19. kép, 2. sz.) A hasat 3—3 párhuzamosan futó vertikális árkolás tagolja négy részre, közöttük pedig egy-egy körülárkolt kis bütyökdíszítés van.

Egy töredék alapján képet alkothatunk a díszítalak formájáról is. A kihajló peremű, erősen kiszélesedő nyakú és gömbölyű fenekű tál profilált alakjában az ú. n. «svéd sisak» formáját mutatja és igen jellegzetes típusa Tószeg C rétegének, azaz a magyar bronzkor III. periodusának. (19. kép, 5. sz.) E mellett tesz tanúságot a váll alatt csipkeszerűen alkalmazott 2—2

22. kép.

23. kép.

párhuzamosan húzott félköríves árkolás is, amelyet egy bögre töredékén is megtaláltunk. (19. kép, 3. sz.) Ez a díszítő elem, ugyanebben az időben jelentkezik a szomszédos és már kifejlődésben levő lausitzi kultúrában is.

Egy kis magasnyakú, bütyökfüllel ellátott edényke vállán körülfutó zezzugvonalas díszítést találunk. Az edény formája emlékeztet bennünket a II. periodusban annyira tipikus kiszélesedő nyakú edénykékre, amelyeknek vállán ugyancsak átfúrt bütyökfülek vannak. (19. kép, 1. sz.) A zezzugvonalas dísz alkalmazását egyenesvonalú bemélyítéssel és lencsedísszel kombinálva megtaláljuk egy edénytöredéken is, még pedig sajátos módon, a bemélyített vonalak keresztvátkolásával mint álszinórdíszítést. Ez a díszítési mód mindenesetre a ritkább jelenségekhez tartozik. (19. kép, 4. sz.)

A kerámiával kapcsolatban meg kell emlékeznünk az agyagból készített egyéb háztartási eszközökről is. Az agyagkanalakat egy eredetileg csonka és utólag kiegészített példány képviseli. A kiegészítést a több példányban talált nyéltöredékek alapján végeztük. (24. kép, 3–5. sz.)

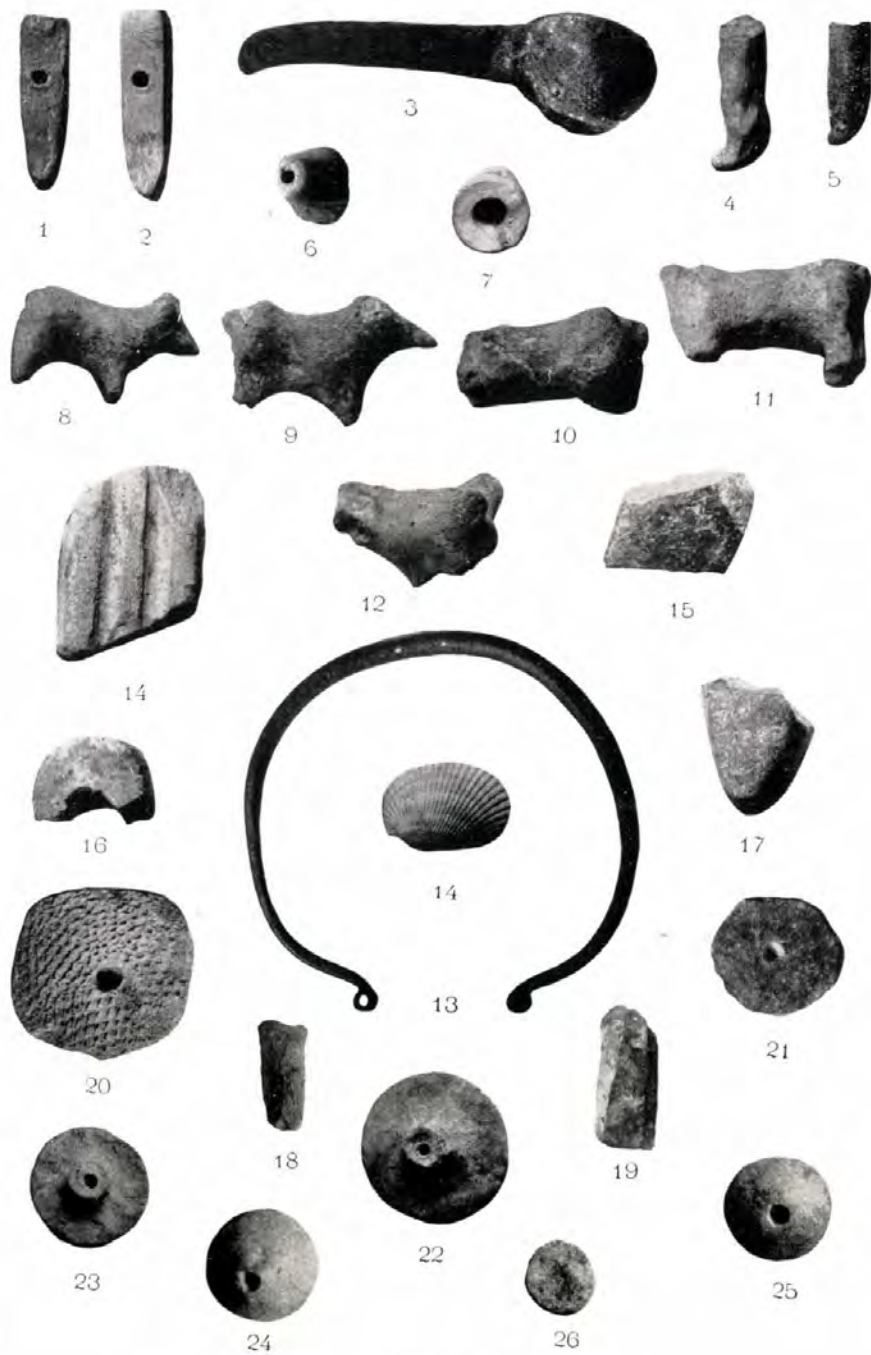
Feltűnő a telepen a kis nyéllyukkal ellátott, szögletes testű agyagkalapácsok aránylag gyakori előfordulása. (24. kép, 1–2. sz.) Ezek az alig pár centiméter hosszú kalapácsok formájukban a bronzkor tipikus köeszközeit utánozzák. Több példányban találtunk kis agyagtölcserőt is, amelynek talán a bronztárgyak öntésénél volt szerepe. (24. kép, 6–7. sz.) Nagyon gyakori az orsópörgetyű, amely vagy a kettős kúp, vagy pedig a kerék formáját utánozza. De előfordulnak ezek a pereszlenek cseréptöredékből elkészítve is. (24. kép, 22–26. sz.) Az agyagtárgyak között természetesen itt is megvannak az átfúrt tűzgulák és tűzkúpok.

Bronztárgyat a két ásatás alkalmával mindössze egyet találtunk, és pedig egy 10 cm átmérőjű kerek átmetszetű huzalból készült, végei felé vékonyodó és bepödrött végű nyakperecet, amelynek feketés patinája a kormozás nyomait mutatja. (24. kép, 13. sz.)

Az ékszerek közé kell sorolnunk egy kis átfúrt kagylót, (24. kép, 14. sz.) valamint a disznómetszőfögből készített csüngődíszeket is. (25. kép, 1–2. sz.)

Több példányban találtuk meg a bronzkor szögletes átmetszetű, átfúrt kőbalta-típusának a töredékeit is, (24. kép, 15–17. sz.) míg a telep bronzeszközökben való szegénységét mutatja, hogy kés gyanánt még a kovapengéket is használták. (24. kép, 18–19. sz.)

Bronzkori lakótelepeink egyik sajátossága, hogy nagy számmal

24. kép.

találhatók a rétegekben csonteszközök, árák, vésők, tűk és átfúrt agancskapák. Ebben a tekintetben a hatvani telep sem kivétel, ahol ugyancsak bőven találtuk meg ezeket a csontszerszámokat. Mellettük, — miként a füzesabonyi telepen is, itt is előfordulnak a disznó- vagy szarvasállkapocsból készült simítók is. (25. kép, 3—18. sz.)

A leletanyagban meg kell még említenünk egy homokkőből készült öntőmintatöredéket, amely bronzrudak, tehát félkészáru öntésére szolgált, (24. kép, 14. sz.) valamint az öt darab kis agyagállatidolocskát, amelyek főként kutyákat ábrázolnak és minden bizonnyal, miként a kis edénykéék is — gyermekek játékszerül szolgáltak. (24. kép, 8—12. sz.)

A kőeszközökhöz tartozik egy három példányban előfordult kővésőtípus, amelynek átmetszete ovális, felülete csak nagyjában van kidolgozva, a hegye azonban csiszolt és kissé ívelt élt alkot.

A konyhahulladék csontanyagában szarvasmarha, birka, őz, szarvas, disznó és ló csontjait, illetőleg fogazatát találtuk meg, valamint egy medve állkapocstöredékét a molarisfogakkal.

Amint már fentebb jeleztük, a leletanyag, főként a kerámia alapján a telep korát a magyarhoni bronzkor III. periodusába kell sorolnunk, azaz a Kr. e. XV—XIII. évszázadba. Kulturálisan pedig ez az anyag tisztán és szorosan beletartozik abba a tiszamenti bronzkori kultúrába, amelynek gyökerei is ebben a régióban vannak, tehát mindenképpen autochtonnak tekinthető. A folytonos, törésnélküli kulturális fejlődést mutatják azok az elemek, amelyek a hatvan-strázsahegyi anyagot a II. periodussal kötik össze, illetőleg amelyeknek nyomára a IV. periodusban is rábukkanunk. Ebbe a III. periodusba sorolandó Tószeg C rétegének a hatvanival rokon anyaga, továbbá az egyeki,¹ hajdubagosi,² bagimajori urnatemetők,³ valamint a rákóczi-falvai csontvázastemető leletanyaga is.⁴ Képvisele van egyébként ez a periodus a cegléd-öreghegyi⁵ urnatemetőben is, megtalálható továbbá a szőregi zsugorított csontvázastemető sírok némelyikében⁶ és ide tartozik a Debreceni

¹ Zoltai L., A Debreceni Múzeum jelentése 1909-ről. 41—46. o.

² U. o. 34—40. o.

³ Tompa F., Zwanzig Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. 24. Bericht der Röm. Germ. Kommission in Frankfurt a. M. nyomás alatt.

⁴ U. o.

⁵ Publikálatlan.

⁶ Banner János, Bronzkori zsugorított temetkezések a Maros mellett. Dolgozatok. Szeged, 1931. VIII. t. 41 c. á.

25. kép.

Múzeum által feltárt zeleméri csontvázas sír is.¹ Végül pedig most már a Hatvanban régebben előkerült urnasírokról is megállapíthatjuk, hogy azok a strázsahegyi telep lakosainak temetőjéből kerültek elő.

A lakótelepen mutatkozó eddigi eredmények kétségtelenné teszik, hogy a további kutatás egyrészt feltétlenül kívánatos, másrészt jogosan várható, hogy az a települési viszonyokra vonatkozó ismereteinket teljesebbé fogja tenni.

Amint azt már az előzetes ásatási jelentésben is megtettem,² e helyütt is hálásan kell megemlékezni mindazokról, akik a hatvani kutatások alkalmával bennünket támogattak, így a Magyar Tudományos Akadémiáról, Hatvan városáról, dr. Hirsch Albertnéről és a telep lelkes első kutatójáról, Révész József rendőrtanácsosról.

Tompa Ferenc.

¹ Sőregi J., Bronzkori zsugorított temetkezés Zelemér-pusztán. A Debreceni Déri-Múzeum jelentése. 1927, 38. o.

² Tompa F., A hatvani bronzkori lakótelep. Arch. Ért. 1934, 133-134. o.